

COMUNICACIÓ

Ignasi Roviró Alemany (Grup de recerca «Filosofia i cultura», URL)

L'art intangible. L'economia de Xenofont

L'economista Alicia Girón González, reconeguda investigadora mexicana, en el discurs de lliurament del premi d'investigació econòmica que anualment concedeix l'Institut de Investigacions Econòmiques de la UNAM, va afirmar que, cinc-cents anys abans de Xenofont, Hesíode ja havia escrit un poema econòmic¹. Es referia a *Els treballs i els dies*. Quan preparava aquesta aportació als Col·loquis de Vic, em van cridar l'atenció les paraules de la Dra. Girón, perquè m'obria un interrogant i posava en qüestió algunes lectures fetes ja fa massa anys. Vaig tornar a aquella vella obra d'Hesíode per comprovar l'afirmació de la professora mexicana. Si ella tenia raó, havia de refer esquemes, cosa sempre bona i a la qual un aspirant honest a la filosofia ha d'estar disposat permanentment. En aquesta ocasió, però, vaig adonar-me que la professora exagerava. La seva aportació a la història del pensament econòmic donava to erudit al discurs, però l'afirmació no és certa. Entenc que és una temeritat qualificar aquesta bella obra d'Hesíode com a poema econòmic. No ho és ni de contingut ni de forma, i, gràcies a l'ajuda de la base de dades Perseus², puc afirmar que ni en aquesta ni en cap altra obra del poeta grec no s'utilitza el mot *economia* ni cap derivat seu. És cert que en una part del poema d'Hesíode es parla del treball, però es fa des de la saviesa gnòmica, és a dir, aquell tipus d'exhortacions i màximes que inviten més a l'acció i a la prudència que no pas a la reflexió. És una saviesa pre-filosòfica. Per això mateix no podem dir que el poema tracti del treball. Com a molt, Hesíode exhorta l'home a treballar, no pas a reflexionar sobre el treball. D'economia ni en parla.

En la seva aportació, el Dr. Antoni Bosch ja ha posat de manifest que el primer text que podem anomenar pròpiament una reflexió econòmica és l'obra de Xenofont. S'instaura una reflexió que, com veurem, és molt més que saviesa gnòmica. És i se sap una reflexió

1. http://www.iiec.unam.mx/notiieec/entrega_premio_jsh2000.htm#dis

2. <http://www.perseus.tufts.edu>

epistemològica sobre economia. M'interessarà, molt breument, la definició i el contingut d'aquesta disciplina que consta com a ciència ja des de l'inici del tractat de Xenofont.

La primera traducció al català d'aquest text és de 1924, feta per Carles Riba per encàrrec de la Fundació Bernat Metge. En el mateix any, Riba començava a publicar traduccions de Plató. Carles Riba, i amb ell un grup d'intel·lectuals catalans compromesos en l'educació dels ciutadans, és el centre d'una operació que consisteix a posar a Xenofont i Plutarc com a exemple per a la joventut de la Catalunya popular entre els anys 20 i 30 del seglexx. Contra el model platònic, propi dels qui han passat per estudis universitaris, Xenofont i Plutarc representen els orientadors de la classe més humil. «Un model ètic que no es fonamenta en unes grans aspiracions o uns pressupòsits de difícil assumptió, sinó en uns preceptes essencialment pràctics, a un nivell elementalment humà, que no busquen de crear herois o éssers excepcionals, ans no res més, però tampoc no res menys, que formar íntegrament l'home com a persona i com a ésser moral des d'una plena consciència de si mateix, amb vista a la seva col·laboració en el si de la societat»³.

Si bé Hesíode es troba en la saviesa gnòmica i Plató en la claredat i la profunditat de la filosofia, Xenofont representa el model de reflexió abastable per al comú i, per tant, de gran interès per a formar una comunitat nacional. Dit ras i curt: per als nostres intel·lectuals que vestien de catalanitat la República, Plató era model per als acadèmics, Xenofont ho era per al poble. La traducció de l'*Economia* de Xenofont és una materialització d'un ideal: la del ciutadà format amb aquells mínims que fa que un país pugui ser anomenat nacional i culte, on els ciutadans tenen una autonomia moral suficient per a bastir una comunitat d'homes lliures. En definitiva, és voler construir una Catalunya tenint com a referència l'Atenes clàssica. Escriu el traductor de l'*Economia*, Carles Riba, a l'inici de l'obra: «La clau del caràcter d'Isòmac [*alter ego* de

3. Jordi MALÉ, «L'humanisme ribià com a principi educatiu i de construcció nacional», dins R. CABRÉ, M. JUFRESA, J. MALÉ, «Polis i nació, política i literatura (1900-1939)», Barcelona, IEC, Societat Catalana d'Estudis Clàssics, 2003, *Ítaca, Quaderns Catalans de Cultura Clàssica*, p. 158. http://www.ub.es/act/male_polis.pdf#search=%22economia%20xenofont%22

Xenofont en el diàleg] és el seu respecte absolut a la raó en ell i en els altres: per ella es deixen dirigir, i per ella és humà. Això fa de l' *Economia*, citant una vegada més, com a impressió que voldríem definitiva en els lectors, paraules d' A. Croiset, "no solament una de les millors obres de Xenofont: es pot dir que hi ha pocs escrits que facin més honor a la moral atenesa, que mostrin millor tot el que aquella civilització antiga, de vegades tan dura, podia comportar d'humanitat profunda i delicada"»⁴. Amb aquesta operació, Xenofont esdevé un protector del seny i del sentit comú.

Els temes fonamentals que trobem en el llibre del savi grec són, després de la definició d'economia, la possibilitat que aquesta sigui ensenyada a qualsevol persona digna de rebre-la. Critobul demana a Sòcrates de ser-hi instruït, ja que Sòcrates li ha fet saber que, amb les seves riqueses, és més pobre que no pas ell mateix, donat que les necessitats del ric contertuli són excessives i les de Sòcrates, molt més pobre, acomodades a les seves possibilitats. Critobul s'interessa per ser instruït en aquesta art, de la qual –amb sorna– Sòcrates diu desconèixer la clau. El raonament que Sòcrates desgrana és que cal seguir l'exemple d'aquells qui amb poc obtenen molt i no dels qui amb molt obtenen poc. Aquesta màxima no solament s'ha d'aplicar en el terreny pecuniari, sinó en tots aquells aspectes relacionats amb la gestió de la «casa». Abans d'entrar en digressions, Sòcrates afirma que, si bé aquesta recomanació és hàbil per a les arts mecàniques –que envileixen l'home–, especialment recomanable és en aquelles dues habilitats pròpies de l'home lliure: l'agricultura i la milícia. El capítol de transició (VI) fa una recapitulació del que s'ha establert, alhora que Sòcrates anuncia la pròxima conversa amb un home admirable, bell i bo, Iscòmac, un exemple a seguir de bondat i virtut. Sòcrates, doncs, comença a relatar en aquesta nova part la conversa amb Iscòmac, centrada també en l'economia. Iscòmac, al seu torn, exposa que, donat que sempre ha de ser fora de casa, l'economia domèstica la porta la seva dona. Per a tal empresa, ja en el festeig, Iscòmac la instruï en aquest regiment. Iscòmac refereix també algunes converses mantingudes amb la seva dona. El diàleg s'allarga amb temes paral·lels als exposats, concretament en l'art de l'agricultura, i es conclou que per a tirar endavant la «casa» no és suficient amb

4. Carles RIBA, introducció a XENOFONT, *Economia*, p. 10.

la pràctica, és necessària la saviesa i posseir alguna cosa dels déus.

Atendrem molt breument l'inici de la conversa amb Critobul, que és on s'afirma que l'economia (οἰκονομία) és una ciència, com ho són l'arquitectura o la metal·lúrgia, que té per objecte *regir bé la casa*⁵. En quant és ciència, el seu objecte és universal, és a dir, que, si bé l'economista pot treure profit personal del coneixement dels principis que la regeixen, es poden aplicar els principis d'aquest bon regiment per a governar qualsevol casa.

Ara bé, el concepte casa, οἶκος, té uns matisos prou importants que en el tractat xenofòntic seran fonamentals. Atenent l'ús habitual del grec clàssic, οἶκος significa en primera instància 'casa', però no tantsols com a edificació, sinó també com el recinte intern que delimita la vida privada d'un individu o d'una unitat familiar. És, doncs, l'espai privat, propi d'un únic individu. Com a precisió d'aquest sentit, οἶκος denomina la sala principal d'una casa. Emparentat amb aquest sentit d'habitable privat, el grec l'utilitzava també per a denominar el temple. Si observem un altre camp semàntic, la mateixa paraula pot arribar a connotar 'família'. Finalment, i aquest és l'ús de Xenofont, οἶκος indica els béns de la casa, és a dir, el que comunament anomenaríem patrimoni. Amb tot i això, crec que Xenofont inaugura un ús no prou estandarditzat en el seu temps: el de passar, amboῖκος, de denominar el patrimoni lligat a la casa a denominar el patrimoni total de què disposa la persona, estigui o no relacionat amb l'habitatge. Amb Xenofont, οἶκος serà entès com el conjunt total de possessions, siguin o no estrictament materials. D'aquesta manera, els diners obtinguts per usura poden ser tan patrimoni com els mobles o el rendiment de la terra. El tema és interessant, perquè arriba a preguntar-se si l'immaterial pot ser o no patrimoni i, per tant, element d'estudi de l'economia. En el llibre de Xenofont l'immaterialitat és presentada com a capacitat d'usar un bé. Cito literalment: «La mateixa cosa, doncs, per a qui sap usar-ne és un valor, i per a qui no sap usar-ne, un no-valor»⁶. És, per tant, la capacitat d'usar una cosa allò que li dóna el valor. Basquem el valor de l'objecte cap a la persona. O,

5. *Economia*, I, 1.

6. Ταῦτα ἅρᾳ ὄντα τῷ μὲν ἐπισταμένῳ χρῆσθαι αὐτῶν ἐκάστοις χρήματά ἐστι, τῷ δὲ μὴ ἐπισταμένῳ οὐ χρήματα. (I, 10).

encara millor, el valor que té un objecte és donat per les característiques de l'objecte mateix i, essencialment, per les capacitats que té el propietari. Les capacitats de la persona trauran un rendiment a l'objecte que el farà valuós. Xenofont posa un exemple: «Tal com una flauta, que per a un que sap tocar-la d'una manera digna d'esment és un valor, en canvi per a qui no en sap, no val més que uns còdols inútils» (I, 10).

Ara, per continuar amb l'exemple que posa Xenofont, resulta que tinc una flauta i no sé tocar-la. Sembla, doncs, que el que tinc és un no-valor, perquè no sé usar-la. En realitat, tinc una nosa que un dia o altra llençaré o regalaré.

Però les coses no són tan simples, i Xenofont ho sap. No sé tocar la flauta, però tinc un conegut a qui agrada la música i és virtuós amb els instruments de vent. Aleshores tinc una oportunitat perquè el meu no-valor esdevingui una possibilitat de permuta o venda. Aquella meva incapacitat d'usar l'instrument, cosa que negava tot autèntic valor a la flauta, ara queda radicalment canviada per la meva capacitat de vendre-la. M'apareix un intangible nou. A més de l'oportunitat de venda, si és que finalment es dóna tal oportunitat, hi ha la meva capacitat per a realitzar l'operació. Una capacitat que farà pujar o baixar el preu, un intangible que permetrà fer o no fer el pacte final. Entenc jo que aquesta capacitat de venda va estretament lligada amb una altra ciència de la qual els grecs foren pares i mestres: la retòrica. L'oportunitat de transacció és directament proporcional a la capacitat de crear-la i de descriure-la amb els gestos, les imatges i les paraules. Sigui com sigui i per no allunyar-nos massa del text, retorno a la flauta que posava d'exemple Xenofont. I cito el text: «Però cal saber-la vendre, digué; perquè si hom la ven per una cosa de la qual no sap treure partit, ni venuda serà un valor...» (I, 12).

És a dir, si el resultat de l'operació tampoc no és un bé útil, la flauta no ha esdevingut cap valor. El tema ens rebota de nou de l'objecte flauta a la meva capacitat per a permutar-la amb un altre objecte, el qual ha de ser d'utilitat per a mi. Canvio un objecte inútil per un objecte útil. La meva capacitat es troba a saber fer aquesta operació. El guany, doncs, no està en l'objecte mateix sinó en la utilitat que jo en sé treure, en els intangibles que creen les meves facultats. Xenofont és tan lúcid –permeteu-me de dir tan contemporani nostre– que afirma que ni els diners no són un bé en

ells mateixos. «... ni els diners són un valor, si hom no sap usar-ne» (I, 12). L'home ric no és aquell que ha acumulat riquesa, sinó aquell que se'n sap servir.

Aristòtil aprengué bé la lliçó. En el primer llibre de la *Retòrica*, quan parla de la felicitat i en mira les parts, escriu: «ser ric consisteix més a usar dels béns que a posseir-los, ja que la cosa pròpia dels béns és que es posin en acte i el seu ús és la riquesa»⁷. Xenofont comença una tradició de pensament econòmic que potser acaba quan es confon pensament econòmic amb economia de mercat.

Deixo aquí l'estreta lectura que he fet de l'*Economia* de Xenofont. Només hi he entrat de puntetes amb la voluntat de tornar-hi més endavant, de repensar el que ara els he dit, d'ampliar els coneixements i d'atendre altres temes --com, per exemple, el de l'agricultura--. Retornaré a Xenofont d'aquí a poc i en totes les altres ocasions que se'm presentin, perquè el treball amb un clàssic es comença, però no s'acaba. I és que tenia tota la raó aquell mestre que em deia que un clàssic és aquell autor que sempre parla del nostre propi present.

7. ARISTÒTIL, *Retòrica*, I, 1361a.